

SLUŽENJE I CRKVENOST U DANAŠNJEM SVIJETU

Željko TANJIĆ, Zagreb

Sažetak

Polazeći od tvrdnje da je naše današnje društvo izloženo procesu pluralizacije koji zahvaća sve njegove segmente pa tako i religiozno ponašanje autor analizira shvaćanje pojma crkvenosti i neke od segmenata crkvenosti u Hrvatskoj. Iz socio-religijskih istraživanja provedenih proteklih godina postaje jasno da i u Hrvatskoj crkvenost treba promatrati kroz različite činjenice koje daju sliku sve većega broja distanciranih vjernika u pogledu religiozne prakse, ali u isto vrijeme veliki postotak onih koji za sebe tvrde da su vjernici. Ta istraživanja isto tako pokazuju da sve više vjernika Crkvu doživljava kao »uslužnu organizaciju«. Stoga se na temelju promišljanja teologa iz zapadne Europe pojašnjava značenje takvog promatranja Crkve za teološko razmišljanje o Crkvi i crkvenosti u Hrvatskoj povezujući ga sa slikom Crkve kao »univerzalnog sakramenta spasenja« (LG 1).

Ključne riječi: Crkva, crkvenost, služenje, uslužna organizacija, univerzalni sakrament spasenja, crkvena kultura, pluralizam

Uvod

Predavanje »Služenje i crkvenost u današnjem svijetu« uvodi u rad ovogodišnjeg Teološko-pastoralnog tjedna o službama u Crkvi i crkvenosti službâ. Ovaj tematski okvir kod mnogih može izazvati čuđenje s pitanjem: ako već promišljamo pitanje službâ u Crkvi čemu uopće govoriti o njihovoj crkvenosti? Ta ne bi li službe u Crkvi trebale nužno biti crkvene?

I dok će o prvom dijelu tematskog okvira – »službe u Crkvi« – kolege sigurno pružiti mnoštvo kvalitetnih razmišljanja, meni se u ovom uvodnom predavanju čini važnim osvrnuti upravo na važnost pitanja crkvenosti kao odrednici za govor o služenju i službama u Crkvi u današnjem društvu.

Predavanje u prvom poglavlju polazi od procesa pluralizacije kao jednog od temeljnih okvira za promišljanje crkvenosti i služenja u današnjem društvu, dok se u drugome zaustavlja na nekim značajkama crkvenosti unutar Crkve u Hrvatskoj. Polazeći od tog promišljanja postavlja se pitanje moguće strategije crkvenog djelovanja u današnjem društvu, o čemu govori treće poglavlje i to polazeći od sociološkog poimanja Crkve kao »uslužne organizacije« o čemu se govori u četvrtom

poglavlju, ali i u razmatranju vrijednosti takvog shvaćanja Crkve unutar koordinata teološkog promišljanja o Crkvi kao »univerzalnom sakramentu spasenja« (LG 1) u petom poglavlju. Šesto i posljednje poglavlje razmatra pitanje o razvoju posebne »crkvene kulture« unutar, ali ne nasuprot »moderne kulture«.

1. Proces pluralizacije kao okvir promišljanja o crkvenosti i služenju u današnjem društvu

U govoru o današnjem društvu rabe se mnogi pojmovi kojima se na najbolji mogući način želi sažeti mnogoobličnost procesâ koji ga prožimaju. Jedan od tih »temeljnih« pojmova je i »pluralizam«. ¹ Ne ulazeći ovdje u detalje vezane uz sam pojam pluralizma i njegova razvoja mislim da se s austrijskom sociologinjom Verom Francz-Hellinger možemo suglasiti u razmišljanju da naše društvo prožimaju *proces pluralizacije* i to pod tri temeljna vidika: strukturalnim, kulturalnim i individualnim. ²

Strukturalni pluralizam očituje se u sve većoj fragmentarnosti našeg društva i njegovoj »razbijenosti« na mnoštvo funkcionalnih dijelova koji stvaraju vlastite norme i vrijednosti. Među njima posebno mjesto zauzimaju ekonomija, znanost i politika. Što se pak samoga čovjeka tiče on je ponajviše određen pripadnošću po jedinom sistemu unutar kojega vrši svoju funkciju i tom je funkcijom određena njegova društvena vrijednost, dok je povezivanje različitih funkcionalnosti u jednu smislenu cjelinu prepušteno njemu samome i njegovoj sposobnosti promišljanja stvarnosti, bez velike potpore strukturâ društva. Od čovjeka današnjice u tako strukturalno pluralnom društvu više nego ikada traži se mobilnost i fleksibilnost, a pitanje nekog cjelovitog smisla zapravo je teško moguće vidjeti i ostvariti. ³

Kulturalni pluralizam očituje se u činjenici da u društvu više ne postoji kultura, institucija ili način razmišljanja koji ima monopol u tumačenju svijeta i društvenih odnosa, kao i u pružanju odgovora na pitanje o vrijednosti i važnosti ljudskoga života. Svi dosadašnji teoretski i misaoni modeli kao i načini odnosa dovedeni su u pitanje, a novi se nisu u potpunosti uspjeli oblikovati i nametnuti. ⁴

Individualni pluralizam poznatiji je pod nazivom *individualizam*. Iza tog se pojma krije čovjekova težnja i projekt moderne da on sam bude onaj koji će

¹ O samom pojmu pluralizam usp. S. KUŠAR, »Vjera Crkve i pluralizam, Problem jedinstva i pluraliteta u vjeri, Crkvi i teologiji«, u: N. A. ANČIĆ – N. BIŽACA, *Crkva u uvjetima modernog pluralizma*, Zbornik radova teološkog simpozija, Split 1998., str. 71-88.

² Usp. V. FRAN CZ-HELLINGER, »Kirche im Gegenwind, Soziologische Beobachtungen als pastoraler Anspruch«, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift* 1 (2001.), str. 5.

³ Usp. *Isto*.

⁴ Usp. *Isto*, str. 6.

određivati i upravljati vlastiti život birajući između mnoštva različitih ponuda koje mu pluralistički strukturirano društvo omogućuje i nudi. Ta činjenica istovremeno ne znači povećanje osobne slobode i autonomije jer kompleksno moderno društvo stavlja pred pojedince od kojih traži odgovornost mnoštvo novih izazova na koje sami pojedinci ne mogu utjecati: odgoj od malih nogu, pitanje zapošljavanja, tržište rada, socijalne države.⁵

Taj strukturalni, individualni i kulturalni pluralizam, kada je u pitanju odnos spram pripadnosti određenoj religiji i vjerskoj zajednici, dolazi na vidjelo u činjenici postojanja »*religijskog tržišta*«. ⁶ Ono predstavlja novost u odnosu na prethodna razdoblja jer se pod fenomenom religijskog tržišta ne shvaća suživot pojedinih religija jedne pored druge, do nedavno obilježen između ostalog nemogućnošću prijelaza iz jedne religije u drugu uslijed jakih društveno-socijalnih uvjetovanosti. Nakon što je pitanje religijskog određenja omogućeno kao slobodan izbor pojedinca, nastalo je i ono što nazivamo religijskim tržištem na kojem svatko odabire ono što mu odgovara vodeći se pri tome različitim motivima: onim oko pitanja smisla života, poimanja spasenja, pa sve do traženja načina opuštanja i provođenja slobodnog vremena. Ono nije prisutno samo u odnosima prema vani nego je prisutno i unutar samih vjerskih zajednica u kojima pojedinac odabire ono što mu se čini najpogodnijim za njegovu osobu, ne osjećajući se više vezan na klasične modele institucionalne povezanosti.⁷ Pluralističko društvo stavlja time i velike izazove pred promišljanje uloge Crkve u jednom takvom društvu, ali i pred samoshvaćanje Crkve »iznutra«.

2. Pojam »crkvenosti« i naznake njegove percepcije u Hrvatskoj

Upotreba pojma »crkvenost« u teološkoj-znanstvenoj literaturi novijeg je datuma: javlja se tek u drugoj polovici dvadesetog stoljeća.⁸ Helmuth Pree crkvenost shvaća kao »kompleksni proces odnosa između pojedinca i Crkve, proces na koji utječe društvena okolina, kojega određuju institucionalne norme i suvjetuju osobne opcije, dakle, proces koji je podložan promjenama i koji istodobno mijenja stvarnost«.⁹ U suglasju s time Josip Baloban i Gordan Črpić ističu da crkvenost treba shvatiti kao

»... stvarnost koja obuhvaća više dimenzija: dimenziju konfesionalne pripadnosti, ritualnu dimenziju, dimenziju vjerskih istina, iskustvenu dimen-

⁵ Usp. Isto, str. 5–6.

⁶ Usp. H. ZINSER, *Der Markt der Religionen*, München 1997., str. 11.

⁷ Usp. Isto, str. 8; N. A. ANČIĆ – N. BIŽACA, *Crkva u uvjetima modernog pluralizma*.

⁸ J. BALOBAN – G. ČRPIĆ, »Određeni aspekti crkvenosti«, u: *Bogoslovska smotra* 2 (2000.), bilješka br. 2, str. 259.

⁹ H. PREE, »Kirchlichkeit«, u: *Lexikon für Theologie und Kirche* VI, ³1997., str. 102.

ziju, moralno-etičku dimenziju, dimenziju biti kršćanin u društvu i dimenziju povjerenja u Crkvu«. ¹⁰

Pojam crkvenosti i njegov sadržaj teško je, dakle, definirati i njegovo shvaćanje u prvom redu ovisi o načinu pristupa fenomenu Crkve: teološkom, sociološkom ili politološkom. Pri tome je važno znati da se u današnjim promišljanima o crkvenosti legitimnim smatra govor o različitim stupnjevima crkvenosti i o distanciranoj crkvenosti. ¹¹ Što to znači može se vidjeti na osnovi nekoliko pokazatelja.

Analizirajući rezultate istraživanja »European Values Study« o socijalnim i društvenim vrednotama provedenog 1999. u Hrvatskoj ¹² Baloban i Črpić u svom članku iznose neke rezultate koji mogu pomoći u rasvjetljavanju shvaćanja crkvenosti u Hrvatskoj. ¹³ Spomenut ću samo neke: od gotovo 85% ispitanika koji su se deklarirali katolicima, njih više od 30% redovito pohađa nedjeljna euharistijska slavlja. ¹⁴ Ako se samo to uzme kao kriterij crkvenosti postavlja se pitanje što je sa crkvenošću onih koji povremeno dolaze na liturgijsko slavlje ili s onih 3-4% koji nikada, čak ni o velikim blagdanima ne sudjeluju u tim slavljinama, ali se smatraju katolicima? Kada je pak o vjerovanju riječ 95,6% katoličke populacije vjeruje u Boga, ali 40% onih koji se smatraju redovitim praktikantima ne vjeruje u osobnog Boga Isusa Krista, nego pod Bogom podrazumijeva neosobnog duha ili silu. Zanimljiva je i činjenica da vjeru u reinkarnaciju podržava 15% redovitih praktikanata.

S druge pak strane važna je činjenica da 39,5% od onih koji se izjašnjavaju kao ateisti traži vjerski obred u prijelomnim trenucima života: rođenje, sklapanje braka i 50% traži pogreb. Pri tome autori ističu »da ti obredi nisu posve ispražnjeni od religioznog sadržaja, čak ni kod onih koji su se deklarativno distancirali od religioznosti na razini svijesti. Nijekanje vlastite crkvenosti i religioznosti uz istodobno traženje prakse religioznog obreda prilikom rođenja, sklapanja braka i pogreba, nije samo specifičnost građana Hrvatske, nego Europljana uopće«. ¹⁵

Iz navedenog istraživanja zapravo se kratko može zaključiti da i u Hrvatskoj »vjerovanje perzistira, religioznost se restrukturira«. ¹⁶ Što to zapravo znači? Da

¹⁰ J. BALOBAN – G. ČRPIĆ, »Određeni aspekti crkvenosti«, str. 259.

¹¹ Usp. *Isto*, str. 258-259.

¹² Usp. *Bogoslovska smotra* 2 (2000.)

¹³ Usp. *Isto*, str. 257-290.

¹⁴ Prema istraživanjima EVS radi se o 35%, a »Socioreligijsko istraživanje 'Vjera i moral u Hrvatskoj', Djelomično izvješće«, u: *Bogoslovska smotra* 4 (1998.) govori o 30, 3%.

¹⁵ J. BALOBAN – G. ČRPIĆ, »Određeni aspekti crkvenosti«, str. 285.

¹⁶ S. ZRINŠČAK – G. ČRPIĆ – S. KUŠAR, »Vjerovanje i religioznost«, u: *Bogoslovska smotra* 2 (2000.), str. 246.

činjenica vjerovanja u Boga ne uključuje nužno istovjetno vjerovanje sa sadržajem onoga što se u kršćanskoj tradiciji shvaća pod pojmom Boga niti uključuje življenje religioznosti.

Generalno se može zaključiti, uz sve nejasnoće, barem kada je u pitanju iskaz vjerovanja u Boga, da se logički slijed ne »prenosi jednako na druge dimenzije odnosa spram religije te se pokazuje da je još uvijek važniji identitet (a on je iskazan ne samo pripadnošću etičkoj zajednici i svojoj Crkvi veći i iskazima o vjerovanju u Boga!), negoli sam doživljaj tog identiteta¹⁷. Osim toga kao rezultat EVS istraživanja može se prihvatiti činjenica da se može očekivati sve veći broj crkveno neopredijeljenih, premda ljudi koji se smatraju vjernicima. Autori Zrinščak–Črpić–Kušar ipak naglašavaju da ostaje nejasno pitanje na koji će se način u Hrvatskoj u kojoj je veoma veliki postotak ne samo onih koji vjeruju nego su i crkveno opredijeljeni, događati proces »tranzicije« na sve više osobnu vjeru, dakle »proces mijenjanja zatečene strukture religioznosti«¹⁸. Pri tome bi bilo važno, smatraju autori, uzeti u obzir dvije činjenice koje još nisu detaljno istražene. Prvo je pitanje na koji će način školski vjeronauk djelovati na izgradnju vjerničkog i religioznog identiteta, tj. da li će vjeronauk pomoći u održavanju razine vjerovanja i crkvenosti većoj nego u drugim zemljama i drugo pitanje za koje mi se čini da su autori veoma dobro uočili jest pitanje ideološke polarizacije zaostale iz komunističkog razdoblja, a zatomljene zbog uloge religijskih zajednica u procesima nakon raspada bivše Jugoslavije. Naime, čini se da je ta zaostala ideološka polarizacija u nas ponovno sve prisutnija i očitija i ona određuje stav pojedinaca prema crkvenim zajednicama te na neki način onemogućuje da tradicionalna religioznost u bivšim komunističkim zemljama do kraja slijedi trendove religijske privatizacije prisutne u zapadnim zemljama.

Dakle po mnogim pokazateljima ovoga i drugih istraživanja i u Hrvatskoj je na djelu proces porasta »crkveno distanciranog« i »necrkveno« prožetog shvaćanja kršćanske religioznosti.¹⁹ Time dakle ne mislim prvenstveno na možebitni porast sekta ili okretanje alternativnim tipovima religioznosti, nego na činjenicu da se oni koji se smatraju vjernicima i katolicima ne smatraju nužnim za vlastitu religioznost dublju povezanost sa Crkvom kao i činjenicu da se mnogi osjećaju vjernicima i katolicima, a da ne smatraju nužnim u svemu slijediti učenje Crkve (ortodoksija) i aktivno življenje svoje vjere u zajednici. Ili kako je napisala francuska sociologinja Daniele Hervieu-Léger, govoreći o pitanju identifikacije s

¹⁷ Isto, str. 251.

¹⁸ Isto, str. 253.

¹⁹ Usp. P. ARAČIĆ, »Obnoviteljski kontrast: 'klasični' (naslijeđeni) i 'novi' pristup u oblikovanju župnog pastoral«, u: N. A. ANČIĆ – N. BIŽACA, *Kršćanska nada na početku novoga stoljeća*, Zbornik radova znanstvenog skupa Split, 27. listopada 2000., Split 2001., str. 151-181.

Katoličkom Crkvom u Francuskoj, da katolički identitet ne koincidira u svemu s činjenicom upisa u knjigu krštenih. »Deklariranje sebe katolikom znači sve više da se netko osobno smatra katolikom. Može se i pokušati reći da nema religijskog identiteta ako on nije osobno prihvaćen.«²⁰

3. Promišljanje strategije crkvenog djelovanja u današnjem društvu

U takvoj i sličnim izazovima pred Crkvu, a i pred shvaćanje crkvenosti postavljaju se novi zahtjevi koji se čine u mnogočemu različitim od dosadašnjih iskustava. Michael Ebertz je mišljenja da u Crkvi postoje različite strategije sučeljavanja s činjenicom da joj danas na poseban način »vjetar puše u lice« tj. da se nalazi u situaciji nužnog promišljanja i promišljanja vlastitog načina djelovanja.²¹

Prva od tih strategija je *strategija zatvaranja*: uvjereni u ispravnost dosadašnjih »provjerenih« načina djelovanja (»tako smo uvijek radili«) nije potrebno ništa mijenjati osim pojedinih perifernih sitnica. Čekajmo i doći će bolja vremena!

Druga je *strategija probijanja*: znači prihvaćanje svih promjena u crkvenom okruženju. Svima se treba dopasti i iskoristiti svaku mogućnost koja se nudi polazeći od činjenice da je društveni kontekst nešto što se bezuvjetno mora prihvatiti i čemu se bespomoćno treba prilagoditi računajući naravno i sa nutarnjim otporom protiv promjena.

Kako smatra autor obje su ove teze ili strategije neprihvatljive i njihovo bi prihvaćanje pokazalo koliko je ograničena sposobnost učenja i usvajanja onih koji u Crkvi zastupaju ovakva razmišljanja. Kao što znamo, prvi je model odbačen na II. vatikanskom saboru, a ni druga strategija ne može u koncilskim dokumentima i duhu naći svoja uporišta. Crkva je na tom koncilu izabrala »simpatiju za suvremenost« i dijalog kao svoju metodu, dijalog koji ne znači da Crkva želi izgubiti ono što smatra svojim temeljnim poslanjem, nego želi dati

²⁰ D. HERVIEU-LÉGER »The figure of the converted as descriptive figure of religious modernity: A reflection based on the file of conversions to Catholicism in France«, u: R. LAERMANS, B. WILSON & J. BILLET (eds), *Secularisation and Social Integration. Papers in Honor of Karel Dobbelaere*, Lueven: Lueven University Press, 1998. Citirano prema S. ZRINŠČAK – G. ČRPIĆ – S. KUŠAR, »Vjerovanje i religioznost«, str. 248.

²¹ Usp. M. N. EBERTZ, *Kirche im Gegenwind, Zum Umbruch der religiösen Landschaft*, Freiburg 1999., str. 8; 140-141. Zanimljivo je da je taj izraz koristio i V. Bajsić. On je u jednom svom predavanju napisao: »Ne znam imam li pravo, ali mi se čini da danas vjetar ne puše u lice samo Crkvi nego svima. Pred njom će još uvijek biti stara alternativa: ograničiti se na spašavanje onoga što je preostalo ili, preko toga, u smislu 'Radosti i nade' iz svojih evanđeoskih pozicija – koje treba, dakako, daleko više aktualizirati – surađivati pri rješavanju tih zajedničkih ljudskih problema«. V. BAJSIĆ, *Filozofija i teologija u vremenu*, članci i rasprave, priredio S. KUŠAR, Zagreb 1999., str. 129.

novi poticaj kršćanstvu koje se umorilo od logike ekskluzivne opozicije susretom sa društvom i kulturom modernog svijeta.²²

Dakle niti strategija potpunog zatvaranja niti strategija nekritičkog prihvaćanja svih društvenih promjena ne bi trebale biti strategije promišljanja djelovanja Crkve, a time niti misaoni okvir unutar kojega se oblikuju nove i preoblikuju »stare službe« i promišlja o crkvenosti. Ono što Ebertz predlaže kao treću strategiju, onu koja bi mogla vjetar usmjeriti u leđa Crkve i zapravo joj ponovno ispuniti jedra jest *strategija razvoja ili samousmjerenja*: Crkva je svjesna svih promjena u društvu i sebe ne vidi kao ona koja je na suprotnoj strani društva nego kao ona koje je posred svijeta svjesna potrebe prilagodbe i zalaganja za zajedničko, opće dobro, ali isto tako treba biti sposobna ne samo prilagođavati se nego i tražiti putove i mogućnosti oblikovanja novih razvojnih procesa i načina djelovanja u društvu. »To znači da kontekstualne promjene nisu bespomoćno shvaćene kao prisila na prilagodbu ili na povlačenje, nego kao izazov za učenje i promjene. Crkva se pri tome doživljava kao oblikovna i promjenjiva«²³.

Nama se u Hrvatskoj postavlja pitanje na koji način na osnovi naših vlastitih iskustava i spoznaja, ali i na osnovi iskustava i spoznaja drugih mjesnih Crkava osmisлити ovu strategiju. Sigurno je da za to treba i više međusobne suradnje i uključivanja u raspravu svih onih koji mogu svojim iskustvom i sposobnostima pomoći Crkvi u Hrvatskoj da bude vjernija Evanđelju i u službi dobra pojedinca i zajednice.

4. Shvaćanje Crkve u današnjem društvu: Crkva kao »uslužna organizacija«

Čini mi se da jedan od plodnih načina promišljanja te strategije treba početi od činjenice da je Crkva u našem pluralnom kulturnom krugu koji je sve više prožet shvaćanjem pojedinca kao potencijalnog kupca i onoga koji je tržišno orijentiran (u taj po mome mišljenju spada i Hrvatska) u mnoštvu funkcionalnih

²² A. RICCARDI, *Intrasigenza e modernità*, La Chiesa cattolica verso il terzo millennio, Roma-Bari 1996., str. 55-57. Taj je dijalog, smatra V. Bajsić, plod činjenice da »Crkva ne želi više nametati svoje koncepcije (kršćanskog) društva preko instrumenata vlasti, ne želi se izdvojiti 'nasuprot', nego svim ljudima dobre volje nudi *suradnju* u svim problemima ljudske egzistencije na kugli zemaljskoj. (...) Dijalog ne znači napuštanje vlastitih stavova i uvjerenja nego spoznaju da su čovjek i njegovo društvo, sada u svakom momentu svojega življenja, takvi da u svojem konkretnom ostvarivanju – koje se mora svakodnevno odvijati i ne može čekati da se odasvud protumači i tek tako odredi – nadilaze svaku prethodnu totalnu shemu (ili shvaćanje) čovjekovog života.« V. BAJSIĆ, *Filozofija i teologija u vremenu*, članci i rasprave, str. 173.

²³ V. FRANČZ – HELLINGER, »Kirche im Gegenwind«, str. 12-13.

djelatnosti shvaćena i promatrana kao religiozna, socijalna i pedagoška »uslužna organizacija«.²⁴

Ovaj sociološki i ekonomski pojam u crkvenim krugovima ima negativan prizvuk, ali je činjenica da taj pojam odgovara empirijskom fenomenu procjenjivanja važnosti i korisnosti Crkve bilo sa strane onih koji su izvan Crkve, bilo sa strane mnogih koji su kršteni, ali nisu aktivni članovi Crkve. Svakako da se nama kao teolozima postavlja pitanje na koji je način moguće povezati rezultate konkretnih datosti i teološku refleksiju o Crkvi jer bi odbijanje takvog promišljanja s jedne strane vodilo u ne teološko i ne duhovno viđenje Crkve kao »crkvenog pogona«, a s druge bi strane značilo da se teološko promišljanje u Crkvi zatvorilo u svoje krugove koji ne prate ono što se događa sa shvaćanjem Crkve u današnjem društvu.²⁵

Premda Crkva to nije ekskluzivno-monopolistički, ipak u tom području u našem društvu predstavlja jedan od odlučujućih čimbenika. Pri tome treba biti svjestan da Crkva više nema ulogu one institucije koja međusobno povezuje i integrira sva važna životna područja i prostore u jednu cjelinu, ali se može reći da svoju društveno-kulturalnu legitimaciju dobiva prije svega kroz činjenicu da više-manje profesionalno ispunjava zajedničke i privatne, posebice obiteljske zahtjeve koji su u našoj kulturi povezani s religijom. Ponajviše iz tih razloga društvo je spremno financijski i strukturalno podržati Crkvu. Ta i mnogi će vjernici u našim župama reći »Crkva da (kao uslužna organizacija), ali zajednica – radije ne!« jer se s Crkvom želi ostati »u vezi, bez navezanosti«.²⁶

Budući da se Crkva prvenstveno shvaća kao »zajednica onih koji vjeruju« nije joj svejedno činjenica da joj društvo pripisuje i pridaje ovu ulogu koja je uistinu prožeta tržišnim promišljanjem i zapravo »ispunjavanjem želja kupaca«. Ali, može li se i treba li se povući pred takvim shvaćanjem? Rekli smo da zatvaranje ničemu ne služi i govor o »malom stadu« ili o kulturnom šoku potpunog odvajanja od društva ne bi riješio nikakve probleme. Kehl u takvom poimanju Crkve vidi veliki izazov i pozitivne šanse i to upravo u smislu onoga što smo prije naveli, u smislu »služenja kulturi u kojoj živimo« dakle kao »kulturalno

²⁴ Usp. M. N. EBERTZ, *Kirche im Gegenwind*, III. poglavlje: »Von der Überzeugungskirche zur Kirche als Dienstleistungsorganisation«, str. 83-97; J. FETZER – G. GRABSTEIN (Hrsg.), *Kirche in der Marktgeseellschaft*, Gütersloh 1999.; M. KEHL, »Kirche als 'Dienstleistungsorganisation', Theologische Überlegungen«, u: *Stimmen der Zeit* 6 (2000.), str. 389-400; ISTI, *Wohin geht die Kirche*, Freiburg ⁶1997.; T. RUCKSTUHL, »Kirche als Dienstleistungsbetrieb«, u: *Schweizerische Kirchenzeitung* 33-34 (2000.), <http://www.kath.ch/skz/skz-2000/theologie/th33.htm>, 7. 01. 2002.

²⁵ Usp. M. KEHL, »Kirche als 'Dienstleistungsorganisation'«, str. 389.

²⁶ *Isto*, str. 390.

služenje« društvu za kojega je i Crkva suodgovorna. Stoga je potrebno detektirati točke povezivanja između onog dijela današnjeg mentaliteta koji može pomoći u oblikovanju i rastu crkvenog i evanđeoskog navještaja i koji će omogućiti da kršćanska temeljna uvjerenja i vrijedonosne prosudbe proizašle iz Evanđelja budu i dalje prisutne i u pluralnom društvu.²⁷ Po njegovom mišljenju mogu se prepoznati tri temeljne točke »kulturalnog služenja« koje su isto tako nepobitno važne za navještaj vjere u današnjem društvu:

Na prvome se mjestu nalazi *sakralna ili mistagoška kompetentnost Crkve*. Pod time se prvenstveno misli na

»iz osobnog povjerenja izraslu, sposobnost držati otvorenom dimenziju svetoga u našoj stvarnosti, onoga dakle, što je objekt specifično religioznog čina u kojem se čovjek uvijek iznova želi približiti skrivenoj i ipak uvijek iznova (posebice u graničnim situacijama) otkrivajućoj tajni naše stvarnosti, bilo u strahu od neprobojne udaljenosti, bilo u nadi omogućene blizine (...). Ova dimenzija 'svete tajne' prije svega je tradicionalno uprisutnjena u određenim liturgijskim znakovima, djelovanjima i pripovijestima.«²⁸

Svi smo svjesni da mnogi, pa čak i oni koji su distancirani od aktivnog života zajednice

»upravo u graničnim situacijama, prekretnicama ili na vrhuncu svog života ili čak i samo u istaknutim vremenima godišnjeg ritma ipak osjećaju *konačnost* svog postojanja, njegovu izloženost i nepostojanost. Upravo stoga još se uvijek obraćaju Crkvi, kako bi u njenim obrednim okvirima našli određenu religijsku postojanost u ne dokraja moguće potisnutoj lomljivosti života.«²⁹

Sigurno da se nama takav odnos može ponekad činiti religiozno difuznim, magičnim, deističkim ili čak gnostičkim no ipak je potrebno odgovoriti na te zahtjeve i pozitivno ih vrednovati. »To bi mogla biti dobra *točka povezivanja* kako naše specifično kršćansko iskustvo 'svete tajne' kao osobne, same sebe dari-

²⁷ Usp. K. LEHMANN, »Vjera kao privatni čin i javna stvarnost«, u: N. A. ANČIĆ – N. BIŽAČA, *Crkva u uvjetima modernog pluralizma*, str. 7-22; F.-X. KAUFMANN, *Wie überlebt das Christentum?*, Freiburg 2000., str. 126-138. U ovom svom djelu govoreći o budućnosti kršćanstva naglašava da se o tome iz sociološke perspektive može govoriti na tri razine: kulturalno prisustvo, crkveno prisustvo i prisustvo na individualnoj razini.

²⁸ M. KEHL, »Biti svećenik danas«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 6 (2001.), str. 406.

²⁹ *Isto*.

vajuće dobrote u temelju svih stvari ne bi bilo potpuno izgubljeno iz zajedničke svijesti.«³⁰ U ovoj dimenziji jasno je uvidjeti i da svi oni koji su zauzeti u crkvenom djelovanju, ponajprije zaređeni službenici, ali i aktivni laici moraju biti kompetentni kada je u pitanju ta dimenzija njihovog djelovanja. Pri tome treba paziti da se sve ne svede na ritualnost i imati na umu da je već II. vatikanski sabor tražio nadilaženje samo sakralno-kultske uloge Crkve i njenih službenika.

Druga točka povezivanja leži u *dakonskoj kompetentnosti* pod kojom se prvenstveno, ali ne isključivo misli na socijalno djelovanje Crkve. Takvo djelovanje Crkve može postati djelotvornim iskazom navještaja neuvjetovanog Božjeg prihvaćanja svake osobe, njegove vjernosti i opcije za slabe i siromašne, za one koji su postali žrtva društvenog razvoja. U isto vrijeme takav način djelovanja bi se trebao ostvarivati sa sviješću da pred sobom ima konkretne osobe, a ne anonimne korisnike djelatnih usluga. Međutim ovdje se ne radi samo o djelatnosti karitativnoga tipa, nego o načinu djelovanja Crkve i kada su u pitanju ekonomska, politička, ekološka i druga pitanja koja se tiču današnjeg društva. U tu bi svrhu trebalo Crkvu shvatiti i organizirati kao isprepletenu »mrežu«³¹ u kojoj mjesto nalaze različite vrste djelovanja koje su međusobno povezane i međusobno se nadopunjuju. Pri tome je važno omogućiti visoki stupanj autonomnog djelovanja manjih crkvenih zajednica te osjećaj da se svi oni koji aktivno sudjeluju u takvim projektima smatraju »kod kuće« tj. da žive i rade u takvim zajednicama prihvaćeni u svom dostojanstvu, prepoznati kao kompetentni, kao oni kojima se omogućuje kreativnost i stvaralački rad. Time bi se stvorio veći spektar načina povezanosti s Crkvom koja više ne bi bila shvaćena u jednostavnoj shemi »unutra« ili »izvan« Crkve nego bi omogućila i veće angažiranje i prisustvo onih koji se osjećaju distanciranima od Crkve. Što to konkretno znači može se pokazati na sve većem broju rastavljenih i ponovno civilno oženjenih koji se sve više distanciraju od Crkve. Te bi ljude kao i druge koji se sa doktrinalne strane nalaze u »rubnim područjima« trebalo, u svijesti njihovoga stanja, prihvaćati i poticati na druge načine življenja crkvenog zajedništva. Na taj se način može razviti ono što se naziva stupnjevita pripadnost Crkvi, koja svoju legitimaciju može naći i u teološkom poimanju »ekonomije spasenja«.

Činjenica je da danas ljudima zajednica nedostaje upravo zbog manjka sigurnosti, koja predstavlja temeljni faktor uspješnog života. Svakim danom sve više raste nesigurnost u svijetu slobodnog tržišta, fleksibilnosti, natjecanja. U ta-

³⁰ Isto.

³¹ M. HOCHSCHILD, *Sprechen die Kirchen zu wenig von Gott?*, Von der Notwendigkeit einer integrativen pastoral, Vortrag auf der Arbeitskonferenz Pastoral der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 1998., str. 9-12; ISTI, »Wo liegt die Zukunft der Kirche? Vom Milieu zum Netzwerk«, u: *Antonianum* 74 (1999.) str. 697-724.

kvim situacijama čovjek se ponaša kao onaj koji traži osobna rješenja za sistemske kontradiktornosti tj. pokušava naći individualna rješenja za zajedničke probleme.³² Upravo takav način traženja rješenja ne može uroditi plodom. Na zajedničke probleme treba naći i zajednički odgovor. Bauman ističe da, boreći se za veću sigurnost koja bi trebala iskorijeniti nesigurnost, današnja promišljanja o zajednici zaboravljaju dvije temeljne postavke na kojima se zajednica treba temeljiti: jednakost nužnih izvora koji omogućuju promjenu stanja pojedinca iz onoga što se garantira *de iure* u stanje u kojem pojedinci ta prava ostvaruju *de facto* i kao drugi važan element ističe kolektivnu sigurnost sposobnu pomoći i u osobnim nevoljama i nesrećama.

Crkva dakle u svojem djelovanju treba nastojati postati »grupa« koja se razlikuje od drugih – kako je to volio reći Bajsić – upravo po tome što ne pretpostavlja pojedinca grupi, ali mu u isto vrijeme pomaže da se u toj grupi osjeća ostvarenim i prihvaćenim bez obzira na različitosti. Ona ima šansu ostvariti se kao zajednica upravo danas kada ljudi osjećaju njen nedostatak pomažući im u svjetlu Evanđelja rješavati osobne probleme i nalaziti zajednička rješenja, dakle težiti univerzalnoj povezanosti svih ljudi kroz njihovu konkretnost. Za razliku od današnjeg društva treba nastaviti zastupati zalaganje i normativnost kao temelj ostvarenja prava *de facto*, a ne samo *de iure* smatrajući da je pluralizam početak, a ne kraj zajedničkoga života i djelovanja društva pokazujući na taj način da crkveno poimanje služenja nije samo još jedan ideološki pojam kojim se zapravo ostvaruje vlast i moć nego je na tragu Isusovog djelovanja služenje konkretnom čovjeku.

O tome je potrebno misliti upravo kada se govori o službama u Crkvi i v-djeti koje su nove mogućnosti na tom planu, ali prije svega potrebno je i u već postojeće službe i načine rada uvoditi način razmišljanja i djelovanja koji će omogućavati ovakav način života Crkve.

I treća točka povezivanja postoji u onome što Kehl naziva *eshatološkom kompetentnošću*. To je točka temeljno povezana s pitanjem o smislu života. Naime, pozivanje na »život budućega vijeka« može barem postaviti u pitanje, ako ne i razbiti samorazumljivost traženja smisla života samo unutar granica imanentnog i nama dohvatljivog svijeta. Crkva je u svom djelovanju i razvijanju crkvenosti u različitim oblicima pozvana pružati i stvarati viziju života kao smislene cjeline koju je moguće sagledati u stanovitoj distanciranosti od takvog poimanja »svijeta«. Legitimaciju za takvo promišljanje u našim okolnostima mogu nam isto tako djelomično pružiti rezultati EVS-istraživanja. Oni su pokazali da varija-

³² Usp. Z. BAUMAN, *Voglia di comunità*, Roma-Bari 2001., str. 98.

bla vjerovanja u Boga uspostavlja direktnu kauzalnu vezu s pitanjem vjerovanja u život poslije smrti i što je zanimljivo vjerovanje u grijeh.³³

5. Teološko shvaćanje Crkve kao »univerzalnog sakramenta spasenja«

Imajući pred očima ovo promišljanje nameće se temeljno teološko pitanje da li je ovu sliku Crkve i promišljanja crkvenosti moguće povezati s onim što se smatra teološkim promišljanjem Crkve o samoj sebi i njenim dogmatskim konturama? Autori koji promatraju Crkvu pod ovim vidom »uslužne organizacije« svjesni su cjelokupnog problema ovakvog shvaćanja Crkve, ali isto tako smatraju da je moguće naći teološki obzor unutar kojega ovakvo poimanje može biti i kritički promišljano i suočeno s pozitivnim i negativnim vidovima. Teološki okvir za »pretresanje« shvaćanja Crkve kao »uslužne organizacije« nudi nam II. vatikanski sabor i to poimanjem Crkve kao »univerzalnog sakramenta spasenja« (LG 1; LG 48; GS 45). Ova se kategorija, premda od mnogih neprihvaćena danas smatra najznačajnijom za temeljnu teološku orijentaciju u shvaćanju Crkve.³⁴

Radi se o pojmu koji na neki način »decentralizira« Crkvu jer svoj naglasak stavlja prvenstveno na Krista i pokazuje dvostruku vrijednost: onu nutarnju koja Crkvu vidi kao izvor svih sakramenata i vanjsku jer pokazuje poslanje i posredništvo Crkve u svijetu. Osim toga ovakvo shvaćanje je izričaj temeljne težnje Koncila da uspostavi mir i suradnju sa kulturom modernog razdoblja i njenim temeljnim postavkama univerzalnog jedinstva.³⁵ Ovaj pojam i nakon krize takve moderne misli i njenog prelijevanja u promišljanje pluralnosti i različitosti, partikularnosti i individualnosti posjeduje svoju snagu jer odgovara istovremeno i takvoj opciji promišljanja.

Teološki temelj ovoga pojma krije se u biblijsko-patrističkoj misli Božje univerzalne volje spasenja svih ljudi koja svakako prelazi institucionalno

³³ Iz te činjenice autori Zrinščak, Črpić i Kušar zaključuju slijedeće: »Ova činjenica govori kako kršćanska vjera ispunjava dvije važne funkcije u naših ispitanika: kauzalna veza između vjerovanja u Boga i grijeha pokazuje da religija može davati ljudima pravila za djelovanje i postupanje u osobnom životu, a kauzalna veza između vjerovanja u Boga i vjere u život poslije smrti pokazuje da religija omogućuje svojevršno distanciranje od svijeta i otvara perspektivu transcencije koja se ovdje očituje upravo po perspektivi onkrajnosti. Budući da je svijet ovdje distanciran kao pretposljednja stvarnost, vjerovanje omogućuje i može nadahnuti i voditi također proročku kritiku društvenih institucija i uvjeta koje ljudi doživljavaju kao nepravedne.« S. ZRINŠČAK – G. ČRPIĆ – S. KUŠAR, »Vjerovanje i religioznost«, str. 236.

³⁴ Usp. S. PIÈ-NINOT, *Dei Verbum religiose audiens*, La credibilità della Rivelazione Cristiana, Roma 1999., str. 188; W. KASPER, »Die Kirche als universales Sakrament des Heiles«, u: ISTI, *Theologie und Kirche*, Mainz 1987., str. 237-254; M. KEHL, *Die Kirche, Eine katholische Ekklesiologie*, Würzburg ²1993., 93-100.

³⁵ Usp. M. KEHL, »Kirche als 'Dienstleistungsorganisation'«, str. 393.

vidljive Crkve. U svom univerzalnom jedinstvu i poslanju Crkva je vidljivi »znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijelog ljudskog roda« (LG 1), ali kako se slažu oci i teolozi sakrament Crkve u svom spasenjskom posredovanju nije ograničen samo na vidljivu Crkvu.³⁶ Ta univerzalna spasenjska volja odnosi se dakle na sve ljude, a ne samo na kršćane. O tome su promišljali i Grgur Veliki i Augustin govoreći o »Ecclesia ab Abel«, a i LG 2 pozivajući se na crkvene oce govori o tome da će svi »pravedni tamo od Adama, 'od pravednog Abela sve do posljednjeg izabranika' biti kod Oca sjedinjeni u općoj Crkvi«. ³⁷ Upravo kroz takvo shvaćanje Crkve postaje tankom granica između »unutar« i »izvan« Crkve, a mijenja se i shvaćanje Crkve kao »ekskluzivne institucije spasenja«. ³⁸ Zapravo sam Koncil omogućuje govor o stupnjevitosti pripadnosti Crkvi i upućenosti na Crkvu svih ostalih religija i zajednica, ali i samih članova Crkve. Stoga se može reći da Crkva shvaćena kao univerzalni sakrament spasenja obuhvaća stupnjevitu crkvenost unutar konkretne socijalne forme Crkve što se zapravo može uklopiti u shvaćanje Crkve kao »uslužne organizacije«. »Pri tome je univerzalni spasenjski sakrament Crkva garancija da ostvarenje sakralne, đakonske i eshatološke kompetentnosti u društvu odgovara njenom pozivu djelovanja kao znak i oruđe zajedništva s Bogom i ljudi međusobno«³⁹.

6. Potreba posebnosti »crkvene kulture« unutar »moderne kulture«

Unutar ovakvog načina promišljanja koje primjenu poimanja Crkve kao univerzalnog sakramenta spasenja primjenjuje i na unutar crkveno područje i pomaže da se pravilno vrednuje sociološko shvaćanje Crkve kao »uslužne organizacije« otkriva se jedan temeljni problem: čini se da sve više ono što se smatra izuzetkom, dakle neodređene i labave forme crkvenosti postaju pravilo koje dovodi do mijenjanja i u normiranju onoga što bi trebalo biti kršćansko i crkveno. Ono što je bilo normalnost postaje sve veća iznimka, zapravo kod nas je to u mnogočemu ostalo nedefinirano, a to je aktivno crkveno djelovanje i povezanost. Takav stav dovodi u opasnost ono što se naziva »regeneriranjem nosivog subjekta crkvenog djelovanja«⁴⁰ tj. dovodi se u opasnost činjenica da bez jasno identificiranog

³⁶ Usp. J. MEYER ZU SCHLOCHTERN, *Sakrament Kirche: Wirken Gottes im Handeln der Menschen*, Freiburg 1992., str. 90-120.

³⁷ Usp. Y. CONGAR, »Ecclesia ab Abel«, u: M. REDING (Hrsg.), *Abhandlungen über Theologie und Kirche* (FS Karl Adam), Düsseldorf 1952., str. 79-108. »Sakramentalna Crkva je nekako neodređena a ipak vidljivo prisutna već u životu cijeloga religioznog čovječanstva. Čitavo čovječanstvo je otvoreno unutarnjem pozivu koji ga zove na milosno zajedništvo sa sobom.« E. SCHILLEBEECKX, *Krist sakrament susreta s Bogom*, Zagreb 1992., str. 11.

³⁸ T. RUCKSTUHL, »Kirche als Dienstleistungsbetrieb«.

³⁹ *Isto.*

⁴⁰ Usp. M. KEHL, »Kirche als 'Dienstleistungsorganisation'«, str. 397.

crkvenog subjekta nije moguće ostvarivati niti ono što pripada ulozi Crkve u društvu. Stoga se Crkva ne smije odreći svoje vlastite kulture razmišljanja, organiziranja i djelovanja, zapravo treba je stalno jačati i obnavljati. U Njemačkoj i u drugim zapadnoeuropskim društvima postoji ono što se naziva »Kirchliche Eigenkultur« koja se razlikuje od okoline, a koja je sačinjena od svega onoga što doprinosi navještaju Evandjelja u konkretnim društvenim okolnostima: liturgija, umjetnost, školstvo, kultura, socijalno djelovanje, mediji, a koja za svoje uozbiljenje zahvaća iz nepresušnog vrela tradicije simbola, izvješća, duhovnih iskustava, dogmatskih formulacija, teoloških promišljanja, kulturnih i društvenih inicijativa. Mi smo u Hrvatskoj bili spriječeni u razvoju takve »crkvene kulture« što predstavlja veliki hendikep ne samo za Crkvu nego i za njeno služenje na korist društva. Zato i ovogodišnji Tjedan treba promatrati u tom svjetlu: službe u Crkvi moraju izgrađivati crkvenost na svim područjima kako bi Crkva mogla služiti društvu prepoznatljivim načinima i metodama. Jedino će na taj način Crkva i dalje moći biti integracijska snaga unutar društva i moći će očuvati vlastiti identitet. Dakle, govor o Crkvi kao »uslužnoj organizaciji« ili shvaćanje Crkve kao »univerzalnog sakramenta spasenja« ne ide na »račun« slabijeg crkvenog angažiranja ili čak nezalaganja za odgoj u rast u konkretnoj crkvenosti nego je tome pretpostavka. Ne može se zastupati nikakav gnostički pristup crkvenosti nasuprot inkarnacijskoga modela. Življena crkvenost i njeno razvijanje uvjet su mogućnosti djelovanja Crkve u društvu. Bez žive, konkretne i vidljive Crkve kao zajednice nije moguće služiti Evandelju i čovjeku. I o tome nam govori pojam Crkve kao »univerzalnog sakramenta spasenja« jer u shvaćanju Crkve kao sakramenta leži potreba konkretnog, vidljivog i partikularnog. Bog je za ostvarenje svoje spasenjske volje uvijek posezao za konkretnim: od Abrahama preko Izraela do Isusa Krista i njegovih učenika. Stoga i današnja Crkva i življena crkvenost treba nastojati biti izričaj punine Božje oslobađajuće i milosrdne prisutnosti. Polazeći od takvog promišljanja možemo se složiti s onima koji upravo u »sakralnoj kompetentnosti« vide činjenicu koja Crkvi priječi da se u potpunosti pretvori samo u »uslužnu djelatnost« i omogućuje joj da sa izvjesnom opuštenošću i bez velikih provedbenih planova bude prisutna u društvu. Potrebno je stoga stvarati mjesta življenja vjere u kojima i na kojima se vjera i život povezuju i u kojima jedan nosivi životni prostor omogućuje osobni rast u vjeri.⁴¹ Stoga treba sve učiniti u stvaranju raznih centara i molitve i duhovnosti, ali i formacije, kulturnog i intelektualnog rada. Razvijanjem »partikularne crkvene kulture« Crkva se ne želi niti zatvoriti niti proglasiti moderno društvo nečim što joj stoji nasuprot, te razvijati suprotstavljenu kulturu nego na taj način želi postati znakom kojemu je pluralnost dana u očuvanju vlastite posebnosti. U tome te u ispovijedanju pri-

⁴¹ Usp. ISTI, *Wohin geht die Kirche?*, str. 150.

padnosti Trojedinome Bogu koji djeluje iz partikularnog spram univerzalnog Crkva može s posebnim identitetom kao »univerzalni sakrament spasenja« biti znak i oruđe jedinstva ljudi. Ona nije oaza koja bez odgovornosti i angažiranja stoji posred svijeta, nego kao »izabrana domovina« svih onih koji se u povezanosti vjere i življenja u mjesnoj i univerzalnoj Crkvi stavljaju u službu Božjeg poziva.⁴²

Zaključak

Iz gore iznesenoga postaje jasno da se Katolička Crkva u Hrvatskoj nalazi pred izazovom promišljanja nove strategije djelovanja posebno polazeći od činjenice sve većega broja distanciranih vjernika, ali i činjenice da i među onima koji su aktivni u životu zajednica nisu dovoljno iskorištene sve mogućnosti različitog načina djelovanja. Stoga je crkvenost potrebno i moguće graditi jedino na svijesti da Crkva naviješta Radosnu Vijest, a ne samu sebe te na sposobnosti biti zajednicom u kojoj postoji temeljno jedinstvo, ali u različitosti darova i poslanja koje ju izgrađuju. Crkvenost će jačati ukoliko se kršćanin u toj zajednici osjeća u vlastitom domu koji ga osposobljava za stvaranje novih odnosa u Crkvi i društvu. Da bi Crkva mogla biti zajednicom koja naviješta brigu Boga za čovjeka i društvo potrebno je prepoznavati one posebnosti koje Crkva nudi današnjem čovjeku i društvu, izgrađujući vlastitu kulturu, ali ne zatvarajući se pred izazovima koje vjerniku nameće današnja kultura, način života i razmišljanja.

⁴² Usp. A. WOLLBOLD, *Kirche als Wahlheimat*. Beitrag zu einer Antwort auf die Zeichen der Zeit, Würzburg 1998.

Summary

MINISTRY AND ECCLESIALITY IN THE CONTEMPORARY WORLD

Starting from the presumption that contemporary society is exposed to the process of pluralism, which encompasses all its segments including religious behaviour, the author makes an analysis of the comprehension of the concept of ecclesiality and some of its segments in Croatia. Socio-religious research conducted in recent years has made it more evident that ecclesiality in Croatia needs to be observed through various facts that give us a picture of growing number of believers distancing themselves from religious practise while at the same time a large percentage who claim to be believers. This research also indicates that an increasing number of the faithful experience the Church as a »serviceable organisation«. Therefore, based on the reflections of theologians from Western Europe, the author explains the significance of this observation of the Church and ecclesiality in Croatia and linking this to the image of the Church as a »universal sacrament of salvation« (LG 1)

Key words: Church, ecclesiality, ministry, service organisation, universal sacrament of salvation, Church culture, pluralism.